

O RECUPERARE A COTIDIANULUI COMUNIST *)

LIVIU CHELCEA

Prima dată când am văzut cartea lui Pavel Câmpeanu eram împreună cu niște colegi de facultate. Înainte să ne fi uitat la cuprins și referințe, majoritatea eram de acord că ar fi vorba de o analiză goffman-iană a acestui fenomen prezent oriunde era vorba de cerere și ofertă în societatea comunistă¹. Citind cartea, am văzut că mult din argumentație se face în termeni economici. Coadă este analizată prin raportarea continuă la teoria "economiei de penurie" așa cum a fost concepută de Janos Kornai, Ivan Szelenyi și de autor însuși. Cartea și în general teoria ce stă la baza ei fac parte din abordările societăților staliniste venite din interiorul blocului comunist, de la "autohtoni sofisticati" cum îi numește Katherine Verdery (vezi Verdery K., *Compromis și rezistență*, Humanitas, 1994).

Pavel Câmpeanu este bine cunoscut pentru modelul de analiză al stalinismului, ce se poate înscrie în paradigma critică. El este unul dintre foarte puținii (mai precis singurul) sociologi români ce au reușit să publice mai multe cărți în Statele Unite, printre care amintesc: *Syncretic society*, 1980, *The Origins of Stalinism*, 1986, *The Genesis of the Stalinist Social Order*, 1988.

*) Pavel Câmpeanu, *România: coada pentru hrană un mod de viață*, Editura Litera, București, 1994, 186 p.

Cartea de față poate fi privită ca o analiză de caz din perspectiva teoriei pe care autorul a construit-o în cărțile anterioare. Viziunea de ansamblu asupra cozii este dată de o teorie economică, construite în termeni precum schimb, ofertă, cerere, profit, resurse sau schimb (de altfel o bună parte din trimiteri - mai mult de 10 din 64, sunt la lucrări care se referă și la economie). Cei interesați de această parte pot consulta ultimul capitol "Cauze" (pp. 166-181). Caracterul fragmentar și densitatea mare de idei contribuie la o excelentă prezentare a modului de funcționare a stalinismului și în particular a cauzelor de formare a cozilor.

Capitolul I intitulat "Relații endogene" discută ceea ce se întâmplă în interiorul cozii. Relațiile dintre persoanele ce compun coada sunt grupate în patru categorii. În primul rând sunt relațiile de concurență. Coadă este locul unde societatea stalinistă păstrează concurența, spune Pavel Câmpeanu, "conferindu-i o greutate pe care aceasta nu ar putea-o niciodată atinge în capitalism" (p.33). Coadă este privită din acest punct de vedere ca un instrument de atomizare a solidarității sociale (p.31). Cel de-al doilea tip de relații cele de deierarhizare se referă caracterul amorf al acestei reuniuni de indivizi care este coada și la suspendarea avantajelor legate de statut. Poziția individului în structura cozii rămâne aceeași.

Coadă dispune de capacitatea de autoreglare, ea autoinstituind "norme de succesiune care (...) nu presupun nici o decizie exterioară, ci reprezintă un comportament imitativ spontan, de autoreglare" (p.49). Un alt tip de relații din interiorul cozii privește inegalitățile existente în materie de bani, de timp și de informație. Mobilul intrării în șirul de așteptare permite stabilirea unei tipologii a cumpărătorilor, tipologie care arată că relațiile de schimb din economia stalinistă "transformă timpul într-o marfă autonomă" (p.56). În

fine, "relațiile auxiliare" privesc interacțiunile care se stabilesc între indivizi, forme de sociabilitate realizate în jurul unor discuții chiar despre coadă. Faptul trist despre aceste "corpusuri narative" este că subiectul cozii devine ubicuu, intrând în discuțiile indivizilor "independent de tema de plecare sau de profilul cultural al partenerilor" (p.64).

Cel de-al doilea capitol "Metamorfozele timpului" cred că suferă de un exces de clasificări și de distincții. De asemenea, prin reluarea unor idei sau teme din capitolele anterioare există impresia de redundanță. Există trei timpi principali: cel *funcțional*, cel *contextual* și cel *economic*. Fiecare se referă la un anumit aspect din funcționarea cozii: primul la "reglementarea temporală a principalelor mecanisme care, prin acțiunea lor comună, permit cozii să-și îndeplinească funcția generală" (p.71); al doilea la integrarea timpului absorbit de șirul de așteptare în fluxul general temporal (...), în primul rând sub forma cotidianului" (p.71), iar ultimul la "semnificațiile economice ale timpului petrecut la coadă" (p.71).

Cred că subcapitolele referitoare la așteptare (*Așteptarea: un timp abstract; Așteptarea: un timp irosit*) și la raportul coadă-cerere-inflație (*Cozi vs. cerere solvabilă; Cozi vs. inflație*) merită în mod deosebit evidențiate datorită clarității cu care sunt explicate câteva aspecte centrale ale societăților staliniste. Timpul pierdut la coadă, adică așteptarea, nu se mai supune spiritului capitalist: "(risipa de timp este)... irațională pentru o anumită societate rațională, ea devine rațională pentru o societate în alt mod irațională" (pp. 118-119). Există un raport direct între 'vocația industrializantă' a stalinismului și penuria de produse de pe piață: producția "fără a ține cont de cerere constituie (...) o performanță funcțională vitală pentru ordinea socială" (p.123). Producția este forțată datorită imposibilității de a vinde mijloacele de producție, ajungându-se în

situația în care "nu producătorii sunt cei care dispun de mijloacele de producție, ci mijloacele de producție dispun de producători" (pp. 123-124). În ceea ce privește relația coadă-inflație, Pavel Câmpeanu reușește o explicație productivă. Într-o economie de piață, când oferta este scăzută, iar cererea mare, prețul crește. Contractul social în comunism conține ca obligație tacită a puterii menținerea de prețuri scăzute pentru costul vieții, inclusiv pentru bunurile de larg consum. Urmarea firească a celor două premise este penuria de produse și imposibilitatea populației de a cheltui banii. Astfel are loc acumularea banilor - "forma extremă a economisirii forțate provocată de penurie" (p.131). În acest mod puterea de cumpărare a banilor este redusă.

După ce a analizat ceea ce se întâmplă în interiorul cozii precum și determinarea ei de către economia stalinistă, Pavel Câmpeanu descrie ceea ce se întâmplă când are loc actul cumpărării. Începutul capitolului III - "Relații exogene" - este locul unde cititorul frustrat de amintirile neplăcute evocate până aici are ocazia de a defula, ocazie provocată de întâlnirea cu "arbitrul cozilor", obiectul atențiilor și disprețului celor din șirul de așteptare și anume *vânzătorul*. Toate lucrurile care vi s-au întâmplat fiind la coadă, în relațiile directe sau indirecte cu vânzătorul le găsiți povestite în acest capitol: precipitarea breșă în faza schimbului efectiv, prețul suplimentar plătit pentru calitatea normală a produsului, raționalizarea articolelor ce se vând pentru a ajunge și indivizilor aflați la sfârșitul șirului de așteptare.

Urmează un subcapitol cu caracter teoretic, din nou o comparație între capitalism și stalinism, de data aceasta privind relația acumulare-consum pentru cele două economii. Ascetismul protestant descris de Weber are un dublu oficial în stalinism (în același mod în care stahanovismul era dublul propagandistic al fordismului), un

fel de asceză oficială de genul alimentației raționale (p. 150-152). Acumularea - scopul inițial al celor două economii - s-a transformat cu timpul în consumism pentru capitalism, în timp ce pentru stalinism ea a devenit subconsum cronic. Este de fapt un dublu efect pervers: "elogiului protestant al ascetismului i se opune consumatorismul, elogiului marxist-leninist al bunăstării i se opune flagelul interminabilelor șiruri de așteptare." (p.151).

Capitolul se încheie prin descrierea unor instituții profund imorale, "magazinele speciale", un bun exemplu al inegalităților ce existau în societățile comuniste.

Desigur, cartea poate fi privită ca o monografie a schimbului în societățile atinse de penurie, în speță cele comuniste. Sunt descrise alături de obiectul principal de interes - coada, celelalte instituții responsabile pentru circulația produselor - piața neagră și magazinele speciale. Cred însă că miza cea mai mare a cărții este cea teoretică. Dincolo de analiza acestor fenomene specifice, a cărei finețe este incontestabilă, valoarea cărții constă în

modelul de funcționare propus pentru această formă de "modernitate înghețată" care a fost stalinismul. O primă introducere la acest mod de abordare a fost făcută pentru cititorul din România de cartea antropoloagei americane Katherine Verdery ("Compromis și..."). Lucrarea de față poate lămurii pe larg unele subiecte noi aduse în discuție de autor.

Ceea ce merită de asemenea amintit, în mod special în contextul academic românesc este bibliografia folosită. Pe lângă sociologii canonizați cum ar fi Max Weber sau Talcott Parsons, sau cei în curs de canonizare (mai mult sau mai puțin cunoscuți la noi, dar cunoscuți în Occident - Erving Goffman, Michel Foucault, Michel Maffesoli sau James C. Scott), Pavel Câmpeanu folosește referințe produse de estici precum Janos Kornai, Ivan Szelenyi sau Victor Zaslavski, ce sunt mai puțin cunoscute la noi.

1. Autorul folosește termenii de "ordine socială stalinistă" sau "anticapitalism"; voi folosi simplificat termenul de "stalinism" sau "societate stalinistă".

MUTAȚIILE PUTERII*)

ADRIAN MIHALACHE

Mefisto îl confrunta pe Faust cu toate tentațiile majore la care este sensibil omul modern, actor

*) Alvin Toffler, *Puterea în mișcare*, traducere de Mihnea Columban, Ed. Antet, 1995, 480p..

într-o lume laicizată. Dragostea (Margareta), averea (episodul de la curtea împăratului), știința (crearea lui Homunculus în eprubeta), cunoașterea erotică (episodul Elena) nu reușesc să-l oprească din goana spre noi experiențe. În final însă, îl seduce Puterea, prin viziunea multîmilor coordonate de gândul sau în scopul înfăptuirii unei schimbări pe fața lumii. Fascinația exercitată de Putere pare și mai vie astăzi, când, scuturând aparențele imuabilității, Puterea se înscrie într-un proces de complexă transformare, redat cu acuitate în cel de-al treilea volum al trilogiei lui Alvin Toffler, *Powershift*.

După analiza salturilor punctuale în "Șocul viitorului", după încercarea